
OPHRYS LACAITAE, EEN ENDEMISCHE SOORT UIT ZUID-ITALIË

HANS DEKKER

Summary

During a visit to the Monte Gargano (Apulia, Italy) some specimens of *Ophrys lacaitae* were found in an open forest. The author discusses the distribution and ecology of this rare species.

Zusammenfassung

Während eines Besuches an das Monte Gargano-Gebiet (Apulien, Italien) wurden in einem offenen Wald einige Exemplare von *Ophrys lacaitae* gefunden. Der Autor geht auf die Verbreitung und Ökologie dieser seltenen Art ein.

Samenvatting

Tijdens een bezoek aan de Mte. Gargano (Apulië, Italië) werd in een open bos een aantal exemplaren van *Ophrys lacaitae* gevonden. Er wordt ingegaan op de verspreiding en de oecologie van deze zeldzame soort.

Inleiding

Van 17 april tot 3 mei 1990 brachten mijn gezin en ik onze vakantie door in Vieste aan de uiterste oostpunt van het schiereiland van de Mte. Gargano (Apulië, Italië). De vele verhalen die we gehoord hadden over het fraaie landschap en over de orchideeën die er in overvloed aanwezig zouden zijn, hadden ons er toe aangezet de lange reis naar dit gebied te maken. De Mte. Gargano is de spoor van de laars die Italië vormt. Het is de noordelijkste provincie van Apulië. Het is een overwegend uit kalksteen bestaande bergrug met hoogten tot ca. 1100 meter. Het gebied is, behalve langs de grillig gevormde kust, uiterst dun bevolkt en bestaat voornamelijk uit half-natuurlijke graslanden, olijfboomgaarden en diverse typen bos. Opvallend zijn de karstverschijnselen en het stenige karakter van de graslanden. Over de orchideeën van het gebied is in het verleden uitvoerig gepubliceerd, vooral door Lorenz en Gembardt (1987).

Een vondst van *Ophrys lacaitae*

Tijdens ons bezoek was er een voorlopig einde gekomen aan een lange periode van droog en relatief warm weer. Deze extreme droogte had er voor gezorgd, dat er relatief weinig orchideeën te vinden waren. Volgens Van Looken (mond. meded.) was er misschien niet meer dan 5% aanwezig van het aantal individuen in normale jaren. Sommige soorten zoals *Ophrys promontorii* en *O. sipontensis* waren dan ook pas na veel moeite in zeer kleine aantallen te vinden. Toch werden door ons uiteindelijk nog 44 soorten gevonden. Doordat alles ook vroeger bloeide dan normaal, vonden we bijvoorbeeld van *Ophrys arachnitiformis* slechts uitgebloeide exemplaren. Daarentegen waren de *Serapias*-soorten en *Orchis coriophora* al vaak volop in bloei. Via de heer J. Mulder in Leek waren we op de hoogte van de streek waarin in 1985 voor het eerst *Ophrys lacaitae* was gevonden door H. en H. Daiss. Deze streek bevindt zich in het centrum van het gebied op een hoogte van 600-800 meter en bestaat voornamelijk uit open steeneiken- en dennenbos met daartussen half-natuurlijk, stenig grasland. Op 24 april hebben we deze streek bezocht, ofschoon we wisten dat de planten normaal pas eind mei in bloei staan. Na een picknick begonnen we te zoeken en waren verrast al zeer snel rozetten te vinden, die mogelijk aan *O. lacaitae* toegeschreven konden worden. Sommige exemplaren hadden al duidelijk een begin van een bloeistengel met knoppen. Eén exemplaar was door een koe (?) behoorlijk vertrapt en was er slecht aan toe. We besloten dit exemplaar mee te nemen om te zien of het toch nog zou

groeiplaats van *Ophrys lacaitae*, M. San Angelo

gaan bloeien. Vlak na onze thuiskomst ging de eerste knop op 8 mei open. In totaal kreeg de plant vier bloemen, waarvan de laatste op 7 juni de geest gaf. De rozetten bleken inderdaad exemplaren van *O. lacaitae* te zijn. Achteraf geredeneerd was dit de vondst van onze vakantie.

Historie

In 1908 heeft Lojacono *Ophrys lacaitae* voor het eerst geldig beschreven naar aanleiding van een vondst op Sicilië. Toch werd *O. lacaitae* in de literatuur meestal niet als een zelfstandige soort opgevat maar als een variëteit van *Ophrys holoserica* ssp. *oxyrrhynchos* of van *O. oxyrrhynchos*. Tot 1966 is *O. lacaitae* maar hoogst zelden gevonden, wat de verwarring over de plaats van de soort in de systematiek ten dele verklaart. In 1966 werd *O. lacaitae* voor het eerst op het vasteland van Italië gevonden, namelijk door H. Buel in het Mte. Alburni-gebied (prov. Salerno, Campania). In de zeventiger jaren werd *O. lacaitae* door H. Reinhard op verscheidene plaatsen in de Basilicata gevonden. In de tachtiger jaren werd het verspreidingsgebied verder gecompliceerd door vondsten in Latium, Apulië (Mte. Gargano) en Molise. Waarschijnlijk is de soort tot 1966 zo zelden waargenomen door de verhoudingsgewijs late bloeitijd. Wanneer vrijwel alle andere *Ophrys*-soorten zijn uitgebloeid, begint *O. lacaitae* pas te bloeien. Op Sicilië zijn de eerste bloemen slechts bij uitzondering eind april te vinden. Het hoogtepunt van de bloei ligt duidelijk later, namelijk van 15 mei tot 15 juni. Het is duidelijk, dat de verspreiding van een soort pas goed in beeld gebracht kan worden, als er in de juiste periode wordt gezocht.

Beschrijving van *Ophrys lacaitae*

De plant is 15 tot 25 cm hoog. De rozet verwelkt tijdens de bloei. De plant is sierlijk en draagt drie tot zes, bij uitzondering tot negen bloemen. De sepalen zijn lichtgroen tot geel, eivormig met licht omgerolde randen. De petalen zijn zeer klein, kort driehoekig en dicht behaard. De kleur is groen tot geel met soms iets roze erin. De kleur van de lip is het opvallendste kenmerk, te weten citroengeel. De tekening op de lip is erg klein en bevindt zich aan de basis. De tekening is omgeven door een roodbruine strook die snel overgaat in het geel. De lip is sterk convex gebogen en heeft een zeer groot, naar boven gericht puntig aanhangsel. De lip is alleen langs de bovenrand behaard. Opvallend is, dat de soort slechts weinig variabiliteit kent. Planten uit Sicilië zijn vrijwel identiek aan planten uit de Basilicata en uit Campania (Gözl en Reinhard 1982). In vergelijking met diverse andere soorten uit het *Ophrys holoserica*-complex springt *O. lacaitae* er volgens beide auteurs zeer duidelijk uit.

Oecologie

Uit de mij bekende vindplaatsen heb ik een beeld gedestilleerd van de oecologie van de soort en de begeleidende orchideeën. *O. lacaitae* wordt alleen gevonden op basische tot zwak zure bodems. Zij komt voor tussen 200 en 1100 meter boven de zeespiegel. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt tussen 600 en 800 meter. Hieronder volgt een tabel met daarin de verschillende biotopen waarin de soort is gevonden.

Tabel 1. Biotopen van *Ophrys lacaitae* (n=19)

Biotop	Aantal keren aangetroffen
weide met bos	5
bremstruweel	4
bergweide	2
weide met enig struweel	1
open weide	1
schapenweide	1
onbekend	5

Samenvattend kan gesteld worden dat *O. lacaitae* vooral voorkomt in half-natuurlijk grasland in bos of met enig struweel, dat extensief door rundvee en/of schapen wordt beweid. De vindplaats die wij hebben bezocht, voldoet aan deze beschrijving. De planten staan in stenige, ruige, beweidde graslandjes in steeneiken-dennenbos op ca. 700 meter hoogte. Naast *O. lacaitae* werden verder de volgende orchideeën in dit terrein gevonden:

Aceras anthropophorum, *Dactylorhiza romana* (geel), *Ophrys biscutella*, *O. biscutella* var. *flavescens*, *O. garganica*, *O. incubacea*, *O. lutea* ssp. *minor*, *Orchis italica*, *O. morio*, *O. pauciflora*, *O. tridentata*, *Serapias vomeracea*, *Ophrys garganica* x *O. incubacea* en *Orchis morio* x *O. pauciflora*. Uit de 19 vindplaatsen die mij van *O. lacaitae* bekend zijn, heb ik alle orchideeësoorten die daar verder zijn gevonden eens op een rijtje gezet. In totaal konden 55 orchideeësoorten als begeleiders van *O. lacaitae* worden vastgesteld. Het blijkt dan, dat *Serapias vomeracea*, *Ophrys fusca*, *O. apifera*, *Orchis coriophora*, *O. morio* en *Anacamptis pyramidalis* de meest voorkomende begeleiders van *Ophrys lacaitae* zijn. In Italië zijn dit over het algemeen ook veel voorkomende soorten. Tot de minst voorkomende soorten behoren de endemen van Sicilië en een aantal zeldzame soorten. Tot de begeleidende orchideeën behoren zowel soorten uit de graslanden, zoals *Orchis papilionacea*, *O. morio* en *O. lactea*, als ook opvallend veel bossoorten, zoals *Dactylorhiza romana*, *D. saccifera*, *Platanthera chlorantha*, *Epipactis helleborine* en *Orchis purpurea*. Daarnaast nemen veel soorten

een intermediaire positie in zoals *Neotinea maculata*, *Orchis provincialis*, *O. pauciflora* en *Ophrys fusca*. Dit geeft duidelijk weer, dat *O. lacaitae* een soort is die vooral in beschutte, maar toch zonnige situaties in bos of struweel voorkomt. Het zijn met name deze plekjes, de zoomvegetatie, waar men vaak een groot aantal orchideeënsoorten kan aantreffen.

Slot

Ophrys lacaitae is zonder twijfel een van de mooiste orchideeën. Veel mensen hebben de soort nog nooit gezien, mogelijk door het tijdstip van hun orchideeënreis. Heeft men echter de mogelijkheid om iets later dan gebruikelijk, bijvoorbeeld midden mei-begin juni het zuiden op te zoeken, dan kan men op aangename verrassingen stuiten. Met name op de hoogte waarop *O. lacaitae* meestal voorkomt, kan men in deze periode nog beslist veel bloeiende en boeiende orchideeën tegenkomen.

Literatuur

- Danesch, O. & E.: *Ophrys oxyrrhynchos* Tod. und *Ophrys lacaitae* Lojac. Jahresber. Naturwiss.Ver.Wuppertal 25 : 159-162, 1972
- Delforge, P.: *Ophrys x coulouana* hybr. nat. nov. L'Orchidophile 66 (4), 1985
- Gölz, P. & H.R. Reinhard: Orchideen in Südtalien. Mitt.Bl.Arbeitskr.Heim.Orch.Baden-Württ. 14 (1): 1-124, 1982
- Landwehr, J.: Wilde orchideeën van Europa. 's Graveland 1977
- Lorenz, R. & L. Gemhardt: Die Orchideenflora des Gargano (Italien). Mitt.Bl.Arbeitskr. Heim.Orch.Baden-Württ. 19 (3) : 385-756, 1987

Hans Dekker
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen

zie kleurenfoto op pag. 73